

## بغداد توں واپسی اتے مردانے دا چلانا

پہنچ مردانے دی صحت زیادہ ہی وگڑ گئی۔ پربت تے کوئی ٹکانا ویکھ اوتھے ہی چارے جانے آرام لئی بہہ گئے۔

جدوں مردانے دی تکلیف ودھی تان بار بار ایہو دہائی دیوے 'ہائے اوہ ربا چک لے مینوں!'

نال دے ساتھیان نے بابا جی نوں کیہا کہ مردانے دا کجھ کرو بہت تنگ ہے۔ گورو جی نے مذاقیہ لہجے وچ کہہ دتا بھائی انوں کاہلی ہی بہت ہے۔ بار بار کہہ رہا سی گورو جی گھر چلیئے، گھر چلیئے، بھائی ایہہ گھر جان دی تیاری ہو رہی ہے۔ مردانہ اک دم ترکیبا۔ 'پیں گورو جی!'

گورو صاحب نے کیہا 'ہاں بھائی!'

مردانہ بول اٹھیا، 'نہی گورو جی اس طرحاں ناں کرو۔ مینوں اپنے چرناں دے نال ہی رکھو۔ میں بھکھے پیاسے رہ کے وی تھاڈا ساتھ نہی چھڈیا۔ بن اس طرحاں ناں کرو۔'

گورو صاحب کہن لگے مردانیا توں تان گیان وان ہیں۔ اوتھے تان سدیوی انند ہے۔ ایہہ سریر دکھاں تکلیفاں دا گھر ہے۔ اسیں وی تان چھیتی اوسے گھر چلے آؤنا۔ بھائی کیو توں بھل رہا ہے، روز سویرے آپے ہی تے پڑھنے، "جو آیا سو چلسی سبھ کوئی آئی وارینے۔"

مردانے دا چہرہ اک دم جگ مگا اٹھیا۔

"نہی بابا جی تان مخول کر رہا سی، اوتھے تان ہر کسے نے پہنچنا ہے۔ میری بھکھ پیاس تان ذریعہ سی اکال پرکھ دا سنیہا لوکائی تک پہنچاؤن لئی۔ گورو جی ایہہ مراسی تان بھاگاں والا ہے جس نوں نرنکار سہروپ دے چرناں وچ رہن دا موقع ملیا ہے۔ ساکھشات اکال پرکھ دے چرناں توں وچھڑدیاں منّ نوں دھو تان پیندی ہے۔ موت توں کون ڈردا ہے؟"

گورو صاحب نے مردانے نوں گل نال لایا۔ وچھوڑے دے دریا ہر کسے دی اکھ وچو وہ رہے سن۔

مردانے نے کیہا "گورو جی! تسی وی؟"

گورو صاحب نے کیہا مردانیا ایہہ سریر قدرت دے اصولاں تحت ہے۔

پھر گورو صاحب نے کیہا مردانیا اٹھ تار کس۔

مردانے دے دکھ درد پیڑا پتہ نہی کتھے چلے گئے۔ مردانہ تان اک دم انند والی اوستھا وچ سی۔ سریر



بالا دا دریا جوں دریاں دیاں پہاڑیاں جتھے گورو صاحب نے مردانے نوں کیہا کہ تیرے چلانے دا ویلا آ گیا ہے۔

## کھر ماباد وکھے بھائی مردانے دا چلانا

نومبر دسمبر (بہر سردی دے دن) ۰  
گورو صاحب بغداد وچ کوئی پنج- چھ مہینے رہے۔ کجھ لکھاریاں دا مننا ہے کہ صاحب اٹھے لگ پگ سال رہے۔ اٹھے مردانے دی صحت کجھ خراب ہو گئی۔ راجے دے حکیمان نے علاج کیتا۔ سماں پا کے جدوں ٹھیک ہویا تان کاہلا پے گیا کہ بابا بن ہور نہی بس گھر چلیئے۔ چارے پنجاب نوں روانہ ہو ترے۔

کیونکہ گورو صاحب نال اک جنا بھاؤ رکندین جاں شیخ بہاودی ملتان توں سی اس کر کے ایہو تہہ کیتا کہ لاہور داراہ اختیار کرن بجائے ملتان داراہ پھڑیا جاوے۔ انج وی اونی دنی زیادہ آواجائی ملتان نوں سی۔ ملتان ہی بھارتی اپ مہاندیپ دا وپارک دروازہ گنیا جاندا سی۔ بھاؤ پچھم ولوں سارا وپار ملتان دے ذریعے ہی ہندا سی۔ پھر ملتان دے راہ دو وڈے شہر وی پینے سن: اسپہاہان تے قندھار۔

بھائی مردانہ عمر وچ گورو صاحب توں تقریباً ۱۰ سال وڈا سی۔ بچپن توں ہی انوں دھارمک لگن سی۔ جدوں اجے گورو صاحب بچپن وچ ہی سن تان مردانہ بابا جی نوں دھارمک جلسیاں وچ لے جایا کردا سی۔ بابا جی جدوں سلطان پور وکھے مودی دا کم کردے سن اودوں وی مردانہ گورو صاحب کول کجھ سماں رہا سی۔

توں لمبیاں اداسیاں کرن اپرنت مردانہ اپنے پروار کول تلونڈی ہسنگ آ گیا سی۔

چوتھی اداسی ارمبھ کرن ویلے گورو صاحب مردانے نوں اپنے نال لجان واسطے کھڈا اوہدے پنڈ گئے سن۔ کیونکہ وڈی عمر ہون دے باوجود مردانے نے مکے دی یاترا کرن دی اچھا ظاہر کیتی سی۔

بغداد رہندیاں ہی مردانے دی صحت کجھ وگڑ چکی سی۔ تھوڑا ٹھیک ہون تے مردانے نے چھیتی گھر پرتن دی ضد کیتی۔ گورو صاحب پھر بغداد توں کھر ماباد، علی گدار، دریشاہ پہاڑ دے اتر دی، اسپہاہن، قابل، پیشاور بندے ہوئے کوئی ۳۵۰۰ کہ می دا پینڈا تہہ کر کے کرتارپور پہنچن لئی روانہ ہو گئے۔ بہتا کٹھن پہاڑی رستہ سی: انیکاں دریا نالے پربت پہاڑ۔

بغداد توں چلیاں اجے ہفتہ کو ہی ہویا سی تے اک اچی پہاڑی دارب (رکا) (جنہوں بالے نے دربیلا لکھیا ہے) جتھوں کھر ماباد نوں بڑا کٹھن رستہ جاندا سی تے

وچ پتہ نہیں کتھوں طاقت آگئی۔

گورو صاحب نے کیہا سورٹھ دی دھن وجا۔ شبد آیا:  
سورٹھ محلہ ۱ جنی ستگوڑ سیویا پیارے تذکے  
ساتھ ترے۔۔ تنہا ٹھاک ن پائے پیارے امرت رسن  
ہرے۔۔ بوڈے بھارے بھے بنا پیارے تارے ندر کرے  
۔۔ ابھی توپے سالابنا پیارے بھی تیری صلاح۔۔ وں  
بوپتھ بھے ڈبیئی پیارے کندھی پائی کرہا۔۔ ا رہاؤ۔۔  
صالاحی سالابنا پیارے دوجا اوڑن کوی۔۔ میرے  
پرہہ سالابن سے بھلے پیارے سیدرتے رنگ ہوی۔۔ تس  
کی سنگت جے ملے پیارے رس لے تے ولوی۔۔ آپت  
پروانہ ساچ کا پیارے نام سچا نیسان۔۔ آیا لکھلے  
جاونا پیارے حکمی حکم پچھاں۔۔ گر بن حکم ن  
بوجھئے پیارے ساچے ساچا تاں۔۔ ۳ حکمے اندر نمیا  
پیارے حکمے ادر مجھار۔۔ حکمے اندر جمیا پیارے  
اودھو سر کے بھار۔۔ گر مکھ درگہ جانئی پیارے چلے

کارج سار۔۔ ۴ حکمے اندر آیا پیارے حکمے جادو جائ۔۔  
حکمے بڈ چلائئی پیارے منمکھ لہے سجائی۔۔ حکمے  
سبڈ پچھانیئے پیارے درگہ بیدھا جائ۔۔ ۵ حکمے  
گنت گنائیئے پیارے حکمے ہومے دوی۔۔ حکمے بھومے  
بھوئیئے پیارے اوگن مٹھی روي۔۔ حکمے سنجایے ساہ  
کا پیارے سچ ملے وڈیائی ہوی۔۔ ۶ اکھن اوکھا  
اکھینے پیارے کیو سنیئے سچ ناؤ۔۔ جنہی سو سالابنا  
پیارے ہوت بلہارے جاؤ۔۔ ناؤ ملے سنتو کھیاں پیارے  
ندری میل ملاؤ۔۔ ۷ کایا کاگڈ جے تھیئے پیارے من  
مسوانی دھار۔۔ لتتا لیکھن سچ کی پیارے پر گن  
لکھ وپچار۔۔ دھن لیکھاری نانکا پیارے ساچ لکھے ار  
دھار۔۔ ۸ ۳

لما سمان شبد چلیا۔ مردانے دی رباب نے پریت گونجن  
لا دتے۔ ہر پاسے چہل پہل ہو گئی۔ اس جنگل پریت دے  
پشو پنچھی سبھ ائند وچ سن۔ پھر سبھ سو گئے۔

۴ حکمے  
۴ کیونکہ قندھار وکھے کڑاکے دی ٹھنڈ ہے۔ برف جمی  
ہوئی ہے۔

بالا جنمساکھی (بالا-۲۱۲) مطابق اس اپرنٹ گورو  
صاحب چمتکاری بھاؤ اکھ دے پھور نال ہی تلونڈی بالے  
دے کھوہ پہنچے گئے بالے نوں حکم کیتا کہ جا مردانے دے  
پتر شہزادے نوں سادے کول اتھے کھوہ تے پی سڈ لیا۔ بالا  
نے بینتی کیتی کہ تھانوں وی چاہیدا کہ پنڈ وچ پھیرا پاؤ۔  
گورو صاحب نے کیہا کہ پنڈ وچ بن نہ تارے بلار رہا ناں  
پتا کالو اتے ناں ہی ماتا تریتا۔ مردانے دی گھر دی وی جا  
چکی ہوئی ہے۔ ہور کسے نوں کوئی خاص کھچ نہی۔ ہاں  
چاچا لالو بچیا ہے پر انوں روحانیت دیاں گلاں نال کوئی  
واسطہ نہی۔ جے میں پنڈ گیا تاں ایوے چمپڑیگا۔ زمین  
جانداداں دیاں گلاں کر کے ایوے میرا سر کھائیگا۔ میں  
ایتکا پنڈ نہی جانا۔ توں چپ چپیتے شہزادے نوں سڈ لیا۔

منہیر دا ویلا سی۔ بالا دتے حکم مطابق شہزادے نوں سڈ لیا۔  
گورو صاحب نے شہزادے نوں مردانے دے چلانے دی ساری گل  
دسی۔ جدوں بار بار شہزادے نے جانا چاہیا کہ میرا پیو کتھے رہ گیا  
تاں گورو صاحب نے کرپا درشتی کر کے اکھ دے پھور وچ شہزادے  
نووں وی اپنے نال کھرماباد لے آندا۔

پھر شہزادے نوں کیہا کہ بے شک اتھے رہو۔ اتھے جے رہے گا تاں  
اتھے تیری سکھی سیوکی ہووگی۔ شاہزادہ کہن لگا کہ گورو  
جی اتھے میں کس دے آسے رہانگا ناں کوئی جان ناں پچھان،  
بولی اتھوں دی وکھری۔ گورو صاحب نے کیہا کہ اتھے تیری جان  
پچھان سبھ ہو جائیگی۔ بولی وی آجائیگی۔ پھر شاہزادہ کہن لگا  
کہ گورو جی ٹبر پروار دا کی کران؟ گورو صاحب نے کیہا کہ وقت  
پاکے تیر وی اتھلے آویں اتے کیہا کہ جدوں وی توں سانوں یاد  
کرینگا اسیں تیرے نال ہووانگے۔ بہروسیاں دے باوجود شہزادے  
نے اپنے جدی پنڈ تلونڈی رہن نوں ہی پہل دتی۔ اکھ دے پھور وچ  
شاہزادہ تلونڈی سی۔

بالا نے پتہ ٹکانا لگیگ صاف صاف ہی دتا ہے (---) مردانے دا چلانا  
کھرماباد، لوریستان (ایران) وچ ہویا سی: کھرماباد اتے دربیلا۔  
سو بھائی مردانے دے چلانے بارے سانوں تاں کیسے طرحاں دا کوئی  
شک رہ ہی نہیں جاند کہ ایہہ کھرماباد ہویا سی پھر وی دوسرے  
پکھ وی پیش کرناں بندا ہے۔

مردانے دے چلانے بارے سانوں خبر بالے والی جنم ساکھی (پی۔ ۲۵۲  
اے ۱۱۱)، وچوں ملدی ہے۔ بدقسمتی نال مردانے دے انتم استھان  
بارے وی وواد ہے۔ بھائی منی سنگھ والی ساکھی چلانا کرتا رپور  
دا دسویں ہے۔ نالے گیانی (۲۹۷) سمیت انیکاں ہور لکھاریاں نے  
پیشاور دے نیڑے کرم علاقے وچ چلانا ہونا لکھیا ہے۔ نالے سال ۱۵۴  
ای لکھیا ہویا ہے جو کیسے طرحاں وی درست نہی۔



بھائی مردانے دے چلانے دے پتے ٹکانے بارے کوئی شک رہ ہی نہیں جاند۔ بالا جنم  
ساکھی نے جو اشارے دے ہن اوہ نقشے تے پورے اتدے ہن۔ کھرماباد ہور وی بین پر  
لوریستان والا کھرماباد ہی پرانا شہر ہے اتے بغداد توں ملتان دے این راہ وچ پیندا ہے۔

اس سیندھ وچ اسیں کرم دے علاقے دے کجھ سکھاں نال گل بات  
کیتی تے پتہ لگا کہ ستھانک پدھرتے اجیہی کوئی پرمیرا ہی نہی  
کہ مردانے دا چلانا اتھے ہویا ہووے۔ حالان اتھے گورو صاحب دے  
ہور یادگاری ستھان موجود ہن۔ پھر اس علاقے وچ سکھی پرمیرا  
وی ودھیا طریقے نال سینہ بسینا سامبھی ہوئی ہے۔

نالے انت ویلے مردانے دے کھجور (فارسی: خرما) کھان دی گل وی  
ہے۔ جس کر کے کرم علاقے دی سمبھوانا نہی رہندی۔

پھر جہڑا بھائی منی سنگھ (۱۱۶) لکھیا ہے کہ مردانے دا چلانا  
کرتا رپور ہویا سی پر سانوں بھلنا نہی چاہیدا کہ اوسے ساکھی  
وچ بیٹھ لکھی ابارت وی لکھی ہوئی ہے۔

"پھر سکھاں بھائی منی سنگھ تھیں پچھیا جی خرے دیس وچ  
مردانے دی قبر جنم-گوسٹ وچ لکھی ہے عر سکھ دیکھ اتے ہن  
تاں بھائی منی سنگھ نے کیہا جو صاحبان بچن کیتا سی کہ تیری  
مڑی پچائے جو اوٹان دے وچنان کر ایو بھویا ہووے گا۔"

سو بھائی منی سنگھ جی نے منیا ہے کہ چلانا خرے ہون دی وی  
سمبھوانا ہے پر مردانے نوں ساڑیا گیا سی۔

اس پرکار ایہہ گل تاں صاف ہو جاندی ہے کہ مردانے دا چلانا خرے  
ہویا سی۔ باقی جہڑا دفناؤں نالو ساڑنا لکھیا ہے اتھے اسیں وی  
سہمت ہاں۔

پر اگلی مشکل ایہہ ہے کہ خرے وی ایران وچ تے چار ہن۔ (گوگل  
نقشے تے ویکھو) (---)

۱. کھرماباد ضلع مزاندراں، تھران دے اتر وچ کیسپیئن سمندر  
کنارے۔ چھوٹا جیہا شہر۔ کوئی پرانا اتھاس نہی۔

۲. کرمانشاہ صوبے وچ کھرماباد ناں دے تے پنڈ۔ اناں دا وی  
کوئی اتھاس نہی۔ نوے پنڈ ہی ہن۔ کردستان صوبے وچ وی  
کھرماباد ناں دا پنڈ ہے۔

۳. کھرمشہر۔ ایران دی کھاڑی (---) این سرے تے کھجیستان  
صوبے وچ۔ عراقی شہر بصرے دے

امرت ویلا ہویا۔ گورو صاحب نے مردانے نوں جگا پیا۔  
مردانے امرت ویلے دیاں بانیاں گائیاں۔ بھوگ پاپا۔  
گورو صاحب نے کیہا مردانیا چلو بھائی روانہ ہو ویئے۔  
مردانہ کہن لگا بابا میری دیہہ نے کتھے چھٹنا ہے؟  
گورو صاحب مسکرائے۔ "مردانیا تیرا موہ تان  
کھجوراں وچ سے۔ ایڈی پوٹلی کاپنوں بنّ لیادی  
سی؟ ایہہ کھاتے اپنا انا دانہ مکا۔ بھائی تیرے چلانے  
وچ اجے چار دن باقی نے۔"  
درب ارکا (دربیللا) توں روانہ ہو گئے۔

رستے 'چ گلاں باتاں ہوئیاں۔ مردانہ کہن لگا گورو جی  
میری دیہہ نوں دبیو ناں۔ میں چاہنا ایہہ ترنت پنجاں  
تتاں وچ مل جائے۔ میسریاں ہڈیاں رلن ناں۔ گورو  
صاحب نے کیہا مردانیا اسیں تیری اچھا پوری کراں گے۔  
چار دن بعد پھر کھرما یاد شہر دے باہر براجے ہوئے  
سن کہ مردانے آواز لا دتی کہ گورو جی مینوں  
اسیس دیو۔ سریرک وچھوڑا پاؤن لگا ہاں۔

گورو صاحب نے مردانے نوں گل نال لایا۔ شبد گا ویا:  
جے گھر کیرت آکھیئے کرتے کا ہوئے بیچارو۔۔ تے گھر  
گاؤہ سوہلا سورہ سرجنہارو۔۔ اتم گاؤہ میرے  
نربھو کا سوہلا۔۔ ہؤ واری جاؤ جت سوہلے سدا سکھ  
ہوئے۔۔ ارباؤ۔۔ نت نت جیئڑے سمالینڈ دیکھیگا  
دیونہاڑ۔۔ تیرے دانے قیمت نہ پوے تے دانے کوئے  
سماڑ۔۔ ۲ سمبت صاھا لکھیہا مل کر پاؤہ تیل۔۔ دیہ  
سجن آسیس۔۔ ۳ صاحب سیو میل۔۔ ۳  
گھر گھر ایہو پابچا سڈڑے نت پون۔۔ سدنہارا  
سمریئے نانک سے دہ اونن۔۔ ۴ ۱ ۲۰  
پر بن رباب چپّ سی۔ مردانہ جا چکا سی۔

گورو صاحب تے ساتھیان نے کھرما یاد دے پہاڑ پاسے  
کھرما یاد دریا دے کنڈھ، آبادی توں تھوڑی ہی دور،  
بھائی مردانے دی پوتر دیہہ دی آخری رسم کیتی بھاؤ  
انوں ساڑیا گیا۔ مردانہ قبران مڑیاں بناؤن دے  
سخت خلاف سی۔  
گورو صاحب تے انان دے ساتھی کھرما یاد نہی

نڑے ہی بھاؤ ۵۰ کہ۔ می ایران عراق سرحدتے۔  
۴. کھرما یاد۔ ایران دے صوبے لوریستان دا شہر جہڑا کھرما  
شہر توں ۵۶۰ کہ۔ می پہاڑ پاسے ہے۔

#### کھرما مشہر نہی، کھرما یاد

کیونکہ مردانے دا چلانا بغداد توں واپس ملتان ول پرتدیاں ہویا  
ہے۔ بغداد توں جے سدھی قندھار ول لیک کھچینے تان کھرما یاد  
(ابن سدھ رستے تے پیدا ہے۔) (ویکھو نال دتا نقشہ) جدوں کہ  
کھرما مشہر (۱) بیٹھاں سمندر کنڈھ سدھی ریکھا توں ۵۵۰ کہ۔ می  
بیٹھاں پیندا ہے۔ ایسے طرحاں کھرما یاد س آتے رستے توں پرے پے  
جاندے ہن۔ نالے بالے نے جہڑا دربیلا ناں دتا ہے اوہ کھرما یاد (۲) دے  
رستے وچ پیدا ہے۔

پھر پرائن گرتھاں مطابق بغداد والے پاسیو بھارت نوں آؤن دا  
رستہ ایہو بھاؤ کھجیستان تھانی سی۔

پر اس وچ اک مشکل آسکدی ہے۔ جنم ساکھی نے لفظ خرما شہر  
ورتیا ہے۔ اکلا خرما جاں کھرما یاد نہی۔

اتھے کوئی کہہ سکدا ہے کہ مردانے دا چلانا کھرما یاد نہی  
کھرما مشہر ہویا ہووے گا۔ پر کھرما مشہر دا اتھاس پڑھنے تے پتہ لگدا  
ہے کہ شہر دا پرانا ناں مہرا پندا سی تے کھرما مشہر ناں صرف  
۱۹۳۷ وچ ہی دتا گیا سی۔ اودوں ہی اس صوبے دا ناں اربستان تو  
بدل کے کھجیستان رکھیا گیا سی۔

نالے دوسرے پاسے کھرما یاد شہر دے طور تے ۱۶ویں صدی وچ  
مشہور سی۔ مشکل پہاڑی علاقہ ہے۔ پر بغداد توں اسپہان بھاؤ  
قندھار ول ایہوراہ ہی پیدا ہے۔ ایہہ وی بہت پرانا شہر ہے۔ اتھوں  
فلک اول افلاق قلعہ بھاؤ سورگان دا سورگ پوری دنیا وچ  
مشہور ہے۔

باقی جہڑی خرما کھان دی گل ہے، خرما بھاؤ کھجوراں تان  
سارے ایران وچ بہت ہندیاں۔ دنیا وچ سبھ توں ودھ کھجور ایران  
وچ ہی پیدا ہندی ہے۔

سو بالے توں خرما دا مطلب کھرما یاد ہے خرما شہر نہی۔ اوناں  
دناں وچ پردیسی بیٹھا لکھاری اجیہی گل لکھ سکدا ہے۔

باقی خرما نوں کرم کہنا تان نرا اگیتا ہے۔ ناں اتھے کرم ناں دا  
کوئی وڈا شہر سی۔

باقی جہڑا بالے نے دربیلا علاقہ دا ناں لکھیا ہے اوہ اصل وچ پہاڑی  
علاقہ تنگ درب ارکا ہے (نقشہ سوچک ۴۱۷۴۶، ۳۳، ۴۷، ۶۷۹۳۶، ۴۷)  
جو کھرما یاد توں پہاڑ پاسے ۱۰۰ کہ۔ می ہے۔ اتھے ہی مردانے نوں  
سریرک تکلیف اٹھی سی۔ کیونکہ مردانہ خوب پیدل چلدا سی اس  
کرکے ہارٹ اٹیک ہون دے موقع گھٹ بندے ہن۔ بو سکدا ہاضمے

نال سبندھت کوئی تکلیف ہوئی ہووے۔ پھر خرما کھان دیاں وی  
گلاں ہن۔ کھجوراں صاف ناں ہون تان پیٹ نوں چھیتی روگی کر  
دنیاں ہن۔

\*کیونکہ علاقہ وچ آبادی حالان سننئی تان نہی پر سانوں نہی  
امید کہ مردانے دی مڑی دے نشاں اچ تک بچے ہون۔ پھر وی  
سسکھاں دا فرض بندا ہے کہ کھرما یاد علاقہ وچ کھوج کرن۔  
(ویکھو بالا - 20۲)

باقی بغداد توں کھرما یاد جانا ثابت کرنا ہے کہ گورو صاحب  
تدبیر نہی سن گئے، جوہی کہ کچھ لکھاریاں لکھ ماریا ہے۔

کچھ لکھاریاں نے گورو صاحب دا تہران جانا وی لکھیا "کیونکہ  
اوتھے گرو دوارہ ہے" دھیان رہے تہران والا گرو دوارہ سکھاں نے  
۱۹۴۱ وچ بنایا سی۔ ایہہ کوئی یادگاری اسٹھان نہی ہے۔

**مردانے دی اولاد** - مردانے دے دو پتر سن؛ شاپزادہ تے رزادا۔ رزادا  
کرنا رہور وسپا جدوں کہ شاپزادہ گورو انگد پاتشاہ دے چرناں وچ  
رہا۔ شہزادے دے دو پتر سن بانوں تے سالو۔ ایہہ دووے بھرا گورو  
امرداس تے گورو رام داس دے درباراں وچ سوہدے رہے۔ انان  
وچوں اک دا پت بلونڈ ہویا ہے اگو بلونڈ دا پتر ستا سی۔ جناں  
پیو پتران دی وار سری گورو گرتھ صاحب وچ سشوبھت ہے۔ اس  
توں اگے انان دی اولاد دا اتھاس وچ ذکر نہی ملدا۔ کئی لکھاریاں  
ایہہ وی لکھیا ہے کہ ایہہ اگے سبھ نہ ولد ہو گئے۔ پر اسیں اس  
کتھن دی سچائی تصدیق نہی کر سکے۔

بھائی مردانے دے تے سید انگ ۵۵۳ س. گ. گ. س. تے ششوبھت ہن۔  
شرومنی کمیٹی دے آدیش انوسار بھائی مردانہ دا اکال چلانا ۲۷  
نومبر نوں ہویا سی۔ پردھان کرپال سنگھ بندوگر دے حکم انوسار  
پر سال ایہہ دہاڑا منایا جایا کریگا جسدا مطلب ہویا ۲۷ نومبر  
۱۵۳۱ (سروت http://sgpc.net)

سائیکل پاتری۔ ۱۴ ۱۴ انوسار مردانے دی رباب پیشاور شہر وکھے  
سن ۱۹۳۲ ای۔ تک بھائی سادھو سنگھ حکیم محلہ ککڑاں پاس  
موجود سی۔ بعد وچ رباب کتھے پہنچی کوئی پتہ نہی۔ ایہہ تان  
پشور دی سنگت ہی چاندی ہوویگی۔ ایہہ وی ضروری نہی کہ  
ایہہ رباب اوہ سی جہڑی آخری سمیں بھائی صاحب کول سی۔ بو  
سکدا ۱۵۲۰ ای۔ وچ جدوں صاحب اتھے آئے ہون تان پرانی رباب  
اتھے دے کے نوی لے لئی ہووے۔ انج وی ودھیا رباب افغانستان  
دے علاقہ وچ ہی بندی سی۔

ٹھہرے تے اگے اسپہاں نوں چھیتی ہی روانہ ہو گئے۔

---◆---

### اسپہاں وکھے بابا

#### اسپہاں نسیپہ جہان است

کھرماباد توں ۳۴۰ ک۔ می دا پینڈا کر کے بابا جی، قاضی رکن دین تے پیر گوس شہر اسپہاں پہنچے۔

جوین بغداد انی دنی دا بیتول ہکما بہاؤ ودوتا دا کیندر سی، اسپہاں شہر بابت فارسی اکھان سی کہ "اسپہاں نسیپہ جہان است" مطلب 'اسپہاں بہاؤ ادھی دنیا' کیونکہ آبادی پکھو ایہہ دنیا دا سبھ توں وڈا شہر سی۔ اسپہاں ایشیا دا وڈا وپارک کیندر وی سی کیونکہ اتھے اتر توں دکھن تے پورب توں پچھم جاندے سلک روٹ ملدے سن۔

سن ۱۵۲۴ وچ جدوں اتھے پورنگالی یاتری تدریرو آیا تان اوہ لکھدا ہے کہ اس مہان شہر وچ اج چھیرے بھوتان پربت دا ڈر دنیاوی نوں کھا رہا ہے۔ کیونکہ سن ۱۵۰۳ وچ جدوں صافی حکمران اسمعیل نے شہر تے قبضہ کیتا تان ۵۰۰۰ بے دوشے سنیاں دا خون گلیاں نالیاں وچ وہایا سی۔ اسماعیل دا کہنا سی کہ ایہہ کارو بادشاہ نے جو شیعہ لوکان دا قتل کیتا سی ایہہ اس دا بدلہ ہے۔ اسماعیل نے پھر اتھوں دا دروغا (صوبیدار جاں میٹر) درمیش خان شملو نوں نیوکت کسرتا۔ درمیش دی موت بعد جدوں کوگا سلطان خان شملو نے کوگا کوگا سلطان ورودھ بغاوت کر دتی۔ ایہہ دووے کجلباش قبیلے دے لوک سن جس وچوں وقت دا حکمران تہمسپاں سی۔ جدوں گورو صاحب اسپہاں پہنچے تان ایہہ خونی گھریلو جھگڑا سکھرتے سی۔ پھر وی گورو صاحب محمد خان شریہ الدین دی واقفیت رانہی کوگا سلطان نوں ملے۔\*\* شاہ سرف دا ناں سن کے کوگا بہت خوش ہویا تے گورو صاحب نوں خوب آدر ستکار دتا۔ انج کوگا تے درمیش دووے ہی شاہ شریہ دے قبیلے دے سن۔

کیونکہ اسپہاں وکھے ماحول خونی بنیا ہویا سی گورو صاحب نے روحانیت دی گل کرناں اتھے جائز ناں سمجھیا تے اگانہ قندھار نوں کوچ کر گئے۔

---◆---

### قندھار پہنچ، بابے نے اپنے پرانے یار ولی قندھاری بابت پچھ پڑتال کیتی

اسپہاں توں جہراباد، کھر، پھروکھی، بیرجنڈرستے کوئی ۱۶۰۰ ک۔ می۔ لما پینڈا کردے ہوئے گورو صاحب قندھار پوہ ماگھ دے دن وچ پہنچے۔ قندھار اج افغانستان وچ ہے تے کئی واری دیس دی راجدھانی رہ چکا ہے۔ اس شہر دا موسم وی کجھ امرتسر جیہا ہے جتھے گرمی وی ات دی تے سردی

وی کڑا کے دی۔ پھر وی اتھوں دا انار پھل ساری دنیاں وچ مشہور ہے۔ بدقسمتی نال اج دنیاں دے بدنام نشے وی اتھے ہی پیدا ہندے جاں بنائے جاندے ہن۔

گورو صاحب بری جدوں قندھار پہنچے تان انان کسے پنجابی ہندے نوں ملنا چاہیا۔ پچھ پڑتال کرن اپرنت اوہ اک کھتری پروار دے ٹکائے تے پہنچ گئے۔ گھر دا موہتبر اس ویلے نہاؤن ہی لگا سی۔ کی ویکھدے ہن کہ نوکر وڈی ساری برف دی صلح چک لیا یا۔ سل نوں گرم کر کے پانی بنایا گیا جس نال پھر کھتری پتر دین دیال نے اسنان کیتا۔

اپرنت کھتری نے فقیراں نوں ان پانی چھکایا تے پرانیاں واکھییاں کڈھیاں۔ لگدا اوہ وی لاہور علاقے توں اٹھ کے گیا ہویا سی۔ اس بھائی نوں چا چڑھ گیا جدوں اس نوں پتہ لگا کہ دوسرے پاسے فقیر وی کھتری جات توں ہی ہے۔ اس گل دا پتہ لکن تے قندھار دے پنجابی سماج وچ سنسنی پھیل گئی جدوں انان نوں پتہ لگا کہ کھڈ گورو نانک قندھار وچ پدھارے ہوئے۔ یاد رہے قندھار وچ پنجابی اتے سندھیاں دے سیکڑے وپاری پروار ہن تک موجود سن۔

جدوں گورو صاحب قندھار وچ ستنام نرنکار دا پرچار کر رہے سن تان ادوں ہی گورو صاحب نے اپنے پرانے ولی (فارسی: یار) بارے پچھ پڑتال کیتی۔ بہاؤ پنجہ صاحب حسن ابدال والا ولی قندھاری۔ پر کسے قندھاری نوں اس صوفی فقیر بارے کوئی گیان نہی سی۔ پچھ پڑتال کرن تے اک ہور صوفی فقیر دا پتہ لگا جو ہو سکدا ولی قندھاری نوں جاندا ہووے۔ کیونکہ بالے نے جوین اس فقیر دا ناں سنیا سی اوہ تان بھل گیا پر لکھت وچ اوہدا ناں یار علی کر کے لکھ دتا۔ کیونکہ گورو صاحب ولی قندھاری نوں لبھ رہے سن۔ (فارسی وچ ولی مائے یار ہندا ہے۔)

خیر جدوں گورو صاحب آپ جا کے یار علی نوں ملے تان یار علی پھوک کھا گیا تے گورو صاحب دے سوال دا جواب دین دے بجائے الٹا گورو صاحب بارے پچھ پڑتال شروع کر دتی جدوں انوں پتہ لگا کہ گورو صاحب مسلمان نہی ہن۔ گورو صاحب تان حسن

https://en.unesco.org/silkroad/content/isfahan  
اسپہاں دا گھریلو کلیش: ---  
http://www.iranicaonline.org/articles/isfahan-vii-safavid-period

--- پنجاب وچ جہڑے ساہنی گوت دے کھتری نے ایہہ مول وچ اسپہاں توں آئے ہوئے۔ (اسپہاںی = ساہنی)  
D بالا ۲۶۶۰ نوں اتھے ٹپلا لگا ہے تے اسنے گورو صاحب دا میل ولی قندھاری دے نال نال شاہ سرف نال قندھار ہونا وکھا دتا ہے۔ ولی قندھاری تان ادوں تک گزر چکا سی تے شاہ سرف بغداد وچ سی۔ ایہہ گل پھر ثابت کردی ہے کہ بالا سنیاں سنائیاں گلاں ہی لکھدا ہے۔ اوہ موقع دا گواہ نہی ہے۔

ولی قندھاری دا ندھن ۱۵۲۹ ای دا دسیدا ہے۔

D بابا سری چند دا قندھار وکھے جانا وی گورو صاحب دی قندھار پھیری تصدیق کردا ہے۔ ویکھو جنمساکھی سری چندر جی مہاراج- دھنا سنگھ رنگیلا- ۱۱۲

ابدال والے پیر ولسی قندھاری بارے پچھنا چاہندے سن۔

یار علی دے سوال مکھ طور تے کجھ اجیہے سن کہ تیرا پیر کون ہے؟ گورو صاحب دے جدوں یار علی نے جواب سینے تان سنندیاں ہی اکھاں کھل گئیاں تے پیراں تے ڈھیہہ پیا۔ اس نے تان سوچیاں سی کافر نوں اسلام دے دائرے وچ لیاؤن دا۔

اتھے ہی پھر گورو صاحب نوں یار علی نے دسیا کہ کوئے ولی قندھاری اوسے دا ہی مرشد سی۔ تے پیر پچھلے سال ہی اللہ نوں پیارا ہو گیا ہے۔ یار علی نے گورو صاحب نوں ولی قندھاری دی مزار تے پہنچن واسطے وی بینتی کیتی پر صاحب نے اوتھے جان توں ناہ کر دتی کیونکہ اوہ تھان قندھار توں کوئی ۴۰-۴۵ کہ۔ می پٹوی سی۔

قندھار وکھے گورو صاحب صرف تن چار دن ہی رہ کے ملتان ول نوں چالے پا گئے۔

---◆---

### کٹنا - قلات وکھے ستنام دا پدیش دے صاحب ملتان نوں چلدے رہے۔

قندھار توں ۲۳۵ کہ۔ می۔ دا سفر کر کے گورو صاحب اپنے ساتھیان سمیت کوئٹہ (بلوچستان) پہنچے۔ آ پنجابی وپاریاں نے گورو صاحب نوں ہتھان تے چک لیا۔ صاحب اداسی سادھواں دے ڈیرے تے ہی شروع وچ رکے۔ لنگر دا سدھانت پریکٹ کراؤن لئی تلگنجی والا کوٹک اتھے وی کیتا سی۔ (ویکھو پیڑ صفحہ-۳۳۴) لگدا ہے ڈیرے دے سارے ہی سادھو گورو والے بن گئے تے پرنٹ ڈیرہ گردوارے وچ بدل گیا۔ جتھے گورو صاحب نے چرن پائے اوہ استھان تے اج کلھ سرکاری سنڈیمان سکول چل رہا ہے۔

کجھ دن اتھے ستنام نرنکار دا پرچار کرن اپرنٹ گورو صاحب نے علاقے دے حاکم نوں ملنا چاہیا تان پتہ لگا کہ راجا جگر خان میروانی کدی کدائی ہی کوئٹہ پھیرا ماردا ہے۔

گورو صاحب پھر اپنے مسلمان ساتھیان سمیت مستنگ تھاننی ہندے ہوئے قلات پہنچے۔ قلات پہنچ اک مسیت دے لاگے ٹکانا کیتا۔ پنجابی مولانے نال گل بات ہوئی تان اس شسکائت کیتی کہ اتھے لوک جانگلی جہے نے جنان نوں واحد خدا دی ہوند بارے کوئی سمجھ نہی۔ لوکاں دیاں عجیب جہیاں مذہبی قدران تے مانتاواں نے۔ راجا وی پرچا ورگا ہی ہے۔ کدی کدائی نماز پڑھ لیندا ہے۔

اوتھے گورو صاحب نے پھر شبد پڑیا:-

م ۱ سؤ من ہستی گھیو گڑ کھاوے پنج سے دانہ کھائے۔۔ ڈکے پھوکے کھیہہ اڈاوے ساہ گئی پچھتائے۔۔ اندھی پھوک مئی دیوانی..... (پورا شبد پنہ نے ویکھو)

پھر راجے نوں مل اپدیش کیتا۔ اج وی قلات وچ گورو صاحب دی آمد دی یاد وچ گردوارہ موجود ہے۔ پتہ لگدا ہے کہ اج وی بلوچ راجا گورو صاحب بابت شردھار کھدا ہے۔

---◆---

### سخی سرور دے مقام تے

قلات توں ڈانڈے مینڈھے کٹھن پہاڑی رستے ۴۰۰ کہ۔ می۔ دا سفر کر کے صاحب سخی سرور پہنچے۔ سخی سرور پاکستانی پنجاب دے ضلع ڈیرہ غازی خان وچ سلیمان پہاڑیاں دی گھاٹی وچ موجود ہے۔ سخی سرور سانجھے پنجاب دے وڈے پنتھاں وچوں ہے۔ اس دے منن والے مسلمان، سکھ تے ہندو تے طبقیاں وچوں ہی ہن۔ انوں نرا پنجابی لوک ہی نہی مندے ایہہ سندن دھی، بلوچی تے کجھ حد تک راجستھانی لوکاں وچ وی منیا جاندا ہے۔ اپنے سنگ وچ ایہہ لوک

گاؤن دے  
وجاؤدے ڈھول  
نال نچدے  
سخی سرور  
دے ستھان تے  
پہنچدے ہن۔  
اتھے اپریل دے  
مہینے میلہ  
لگدا ہے۔ پچھے  
۴ اپریل ۲۰۱۱ نوں  
اتھے کٹر وادی



سخی سرور، ڈیرہ غازی خان

مسلمانان نے بمب نال کوئی ۴۰-۴۵ شردھالو مار دتے سن۔

سخی سرور جاں سید احمد سلطان ۱۲ویں صدی دا صوفی پیر ہویا ہے۔ اس نوں پیر لالا والا، پیر نگاہا، لکھ داتا، پیر روہیا نوالا جاں سخی سلطان دے نال شردھالو یاد کردے ہن۔ پیر دا پتا پروار سمیت ۱۱۲۶ ای۔ وچ بغداد توں چل کے اتھے شاہکوٹ نیڑے ملتان آوسیا سی۔ سلطان نوں منن والے سرور رئے جاں سلطانیئے کہاؤدے ہن۔ سخی سرور تے مقام تے ہی سلطان دا انتقال ہویا سی۔

اناں دی مذہبی پوجا وچ روٹ چڑاؤنا، چوکیا دا میلہ جدوں ایہہ زمین تے سوندے نے، قدماں دا میلہ بہاؤ سنگ نال چلنا، پیر دے سوبلے گاؤنا آدی۔

سخی سرور دی مزار دے اتر-پچھم وچ گورو صاحب دی اتھے آمد دی یادگار ہے۔ اس نوں تھڑا صاحب، گورو نانک کیرھا جاندا ہے۔

گورو صاحب نے اتھے پہنچ لوکائی نوں اپدیش دتا کہ شخصی پوجا چھڈ کے اک اکال نرنکار دے لڑ لگو۔ اس مقام دے مجوراں نوں جدوں پتہ لگا کہ گورو صاحب بغداد توں پرت رہے تان اوہ پور وی

پر بہاوت ہوئے۔

سخی سرور توں گورو صاحب ڈیرہ غازی خاں آئے۔ کبہا جاندا ہے کہ اتھے وی چھوٹی جہی عمر دے مجورنے گورو صاحب اتے ساتھیان نوں ہولان چبائیاں سن۔ کتے کھجوران چھکاؤنا وی لکھیا ہے۔ (اجیہی گھٹنا ہی پنڈ بھرناواں دی وی ہے) لکھیا ملدا ہے کہ گورو صاحب نے بالک نوں راجا بنن دی اسیس دتی سی۔

اپنے ملتان والے ساتھی (پیر رکندین) دے ضدّ کرن تے پھر ملتان نوں گئے۔ اپرنت چھیتی اک دو دنوں بعد ہی گورو صاحب نے پہاڑ پاسے دا رخ کردے ہوئے کرتا رپور نوں چالے پا دتے۔ (کئی اتہاسکاراں نے انج گورو صاحب دا پھریدوالا وی جانا لکھیا ہے۔)

ملتان توں چلکے اپنے پرانے شردھالو سجن (ٹھگ) دے گرہ مکھدومپر پہوڑاں برآجے۔ سجن دے نال ہی پھر اگلے دن سجن نوں نال لیندے ہوئے شورکوٹ جھنگ نوں روانہ ہوئے۔ سجن اک دو دن گورو صاحب دے نال چلکے پھر اپنے گھر پرت گیا۔ شورکوٹ جتھے گورو صاحب پہنچے اوہ رام چودھرے دا تھڑا کھاؤدا ہے تے ونڈ ویلے تگ وڈے پھلتے بوہڑ دے رکھ اس گردھام لاگے موجود بندے سن۔ عام لوکاں نوں راہے پاؤن دے نال نال گورو صاحب اتھوں دے صوفی پیراں نوں وی ملے۔

اگے ۵۸ کہ۔ می۔ دا پینڈا کرکے پھر صاحب جھنگ۔ مگھیا نا پہنچ لوکائی نوں ستنام نرنکار دا اپدیش دتا۔ گورو صاحب دی یاد وچ آج وی وشال گردھام تے سروور دیاں نشانیاں موجود ہن۔

جھنگ توں گورو صاحب دوبارہ پراتن قصبے چنیوٹ گئے تے اپنے پرانے شردھالو شاہ برہان کول رات رہے۔ شاہ نے عرض کیتی کہ مینوں اپنا اکھیری اپدیش بخش جاؤ پتہ نہی دوبارہ میل ہونا کہ نہی۔ گورو صاحب نے شاہ نوں کبہا کہ لوکائی نوں صفت صلاح دے شبد بہاؤ نام نال جوڑو، ونڈ کے چھکن دا اپدیش دیو۔ اگلے دن صاحب کرتا رپور نوں روانہ ہو گئے۔

---◆---

کرتا رپور پرتیا بابا

"بھیکھ اداسی سگل اتارا"

جوہیں لوکائی نوں پتہ لگا کہ بابا مکے مدینے دا حج کرکے پرت آیا ہے تاں علاقہ اک دم کرتا رپور امنڈ آیا۔ کیونکہ لوکاں وچ چرچہ سی کہ مکے دا حج غیر مسلمان لئی ورجیا ہویا ہے تاں کئی منمکھانے ایہہ دھما دتا سی کہ ہن نہی بابا مڑدا۔ کرتا رپور کھشیاں سن پر نال ہی مردانے تے بے نانکی اتے بہائیا جے رام دی موت دا سوگ وی سی۔ پر گورو نانک دا ناں تے ہی چڑھدی کلھا دا پرتیک۔ اوہ کیسے افسوس کرن آئے سجن نوں اتشاہ نہی سن دے

دے۔

بابا جی نوں پرتیاں کچھ ہی دن بیتے سن کہ ماتا سلکھنی (چونی) اتے ساری سنگت گورو صاحب دے دوآلے ہو گئی کہ تے ارداس کرن لگی کہ بابا جی مقامی سنگتاں تے ہی ترس کرو تے اس علاقے نوں وی نام دی دات بخشو۔ ماتا چونی نے جوہیں ہی گورو صاحب دے پیر پھڑے تاں ساری سنگت ہی ماتا جی دے حق وچ ہو گئی۔

اس موقع پھر ماتا چونی نے نویں کپڑیاں دا جوڑا لیا حاضر کیتا۔ گورو صاحب نے سنگت دی بینتی پروان کردے ہوئے نواں گرتی جوڑا پہن لیا۔ نال ہی صاحب نے اعلان کر دتا کہ اگے توں سنیاسیاں جاں فقیراں والے کپڑیاں دی ضرورت نہی ہوویگی۔ گورو صاحب دا پھراوا اس وقت کسان والا ہو گیا۔ سرتے پرنا جاں کدی پگ، قمیض، کوپین جاں کدی کچھ ہندا تے صاحب چادر وی بندے سن۔ پیراں وچ لکڑ دیاں کھڑاواں دی تھان ہن جتی جاں جس نوں کھوسا وی کبہا جاندا ہے اوہ پہن لیا۔

بابا آیا کرتا رپور، بھیکھ اداسی سگل اتارا۔

پھر سنساری کپڑے، منجی بیٹھ کیا اتارا۔

یاد رہے گورو صاحب پہلے دن توں ہی سنیاں (بھاؤ سادھو بنکے، گرتی تیاگ جاناں) دے سدھانت دے خلاف سن۔ پر گورو صاحب دور دراڈے دیساں وچ سادھو فقیر دی طرحاں ہی وچردے سن کیونکہ اجیہا کرن نال سفر وچ آسانی ہو جاندی سی۔

---◆---

مردانے دے پروار نوں سدّ بھیجنا

کرتا رپور پہنچ گورو صاحب نے مردانے دے پروار نوں سنیاں بھیج کے اپنے کول سدیا۔ اتہاس توں لگدا ہے کہ مردانے دا پوترا گورو صاحب دے چرناں وچ رہن لئی تیار ہویا۔ کیونکہ مردانہ کھدّ گورو صاحب نالوں وڈی عمر دا سی اس کرکے مردانے دے پتر شاہزادہ تے راجا (رجیا دا) کھدّ وی وڈھیری عمر دے سن۔

انج اک لکھاری نے ایہہ وی لکھیا ہے کہ بہائی بلونڈ ہی گورو صاحب دے کول کیرتن کرن پہنچ گیا سی۔



آقبصرے کوٹے دے گردوارے نوں تلنگجی صاحب دسیا ہے۔ جدوں کہ تلنگجی والی ساکھی کیرلا دے پلیئم کوٹے نال سیندھ رکھدی ہے۔

۶۰-۱۶۰ نے ایہہ گھٹنا ڈیرہ اسمعیل خاں ہونی لکھی ہے۔ اتہاسک طور گورو صاحب دی آمد ویلے ڈیرہ کوئی خاص اہمیت نہی سی رکھدا۔ سانوں نہی لگدا کہ گورو صاحب ڈیرے گئے ہونگے۔ اجیہی ساکھی بہائی پھرو لاکھ پنڈ بھرناواں دی وی ہے۔

۴۳، ۱۲۳، ۱۶۰ پروالا۔ ۴۳ (اسی پھریدوالا دا اتہاس حاصل نہی کر پائے۔) ی مہما پرکاش - سروپ داس بھلا پنہ ۴۷